

# Культура первісного суспільства. Феномен культури.

Підготував студент  
групи ф-21  
Тершівський Віктор

# Первісна культура

культура первісної доби, найбільший періоду в історії людства — від виникнення людини (близько мільйона років тому) і до появи державності.

У різних народів цей період тривав неоднаково, деякі навіть тепер живуть за умов первісності. Тому сучасна наука розрізняє власне первісну культуру, що існувала до виникнення перших цивілізацій на Землі (кінець IV — початок III тисячоліття до н. е.), і традиційну первісну культуру.

# Первісна епоха та її місце в історії людства

Протягом первісної епохи відбувалися такі процеси:

антропогенез — біологічна еволюція людини, що завершилася приблизно 40 тисяч років тому виникненням виду «людина розумна» (*Homo sapiens*), а також основних людських рас;

формування мислення (або інтелекту) людини, її мови;

розселення людства по всіх континентах;

перехід людей від привласнюючого господарювання (мисливство, збиральництво) до відтворюючого (землеробство і скотарство);

соціогенез — формування суспільних форм життя у вигляді родової, а потім родоплемінної організації;

поява перших світоглядних, релігійних уявлень, міфологічних систем.

# Періодизація

Первісну історію людства традиційно поділяють на палеоліт, мезоліт і неоліт — 2 млн р. тому — межа III тисячоліття до н. е.; епоху бронзи — II тисячоліття до н. е.; ранню залізну добу — I тисячоліття до н. е. Використовуючи цю періодизацію, дамо загальну характеристику еволюції матеріальної культури і мистецтва первісного суспільства.

# Палеоліт

Епоха палеоліту (давня кам'яна доба) починається з початком антропогенезу, а закінчується в X тисячолітті до н. е.

Рання людина була повільнішою і слабкішою, ніж великі хижаки, не мала такої природної зброї, як ікла та кігті. Люди навчилися компенсувати ці недоліки, використовуючи камінь, кістку, дерево. Майстри раннього палеоліту створювали гострі знаряддя, сильно б'ючи каменем об камінь. Вибиралися тверді гірські породи, частіше за все кремій. Найдавніша з відомих на Землі — це стоянка ранніх людей, яка знайдена Люїсом Лікі в знаменитій Олдувайській ущелині в Танзанії. Вона має вигляд скупчення каменів і кісток тварин. Вік стоянки датують двома мільйонами років.

# Виникнення мистецтва

Мистецтво зміцнювало соціальні зв'язки, допомагало формуванню первісної общини, ставало засобом передачі досвіду.

Види образотворчого мистецтва палеоліту досить різноманітні: петрогліфи (зображення тварин і людей, виконані на камені), гравюри на кістках і рогах, рельєфи, малюнки, глиняні і кам'яні скульптури.

Більшість вчених пов'язує появу у людини потреби передати навколишній світ художніми засобами з релігійними магічними уявленнями, виникнення яких належить до того самого часу

# Первісні «Венери»

Характерними для палеоліту також є невеликі за розміром жіночі статуетки. Вони виконані завжди за одним загальним принципом: кінцівки ледве намічені, риси обличчя не позначені, проте різко підкреслені ознаки жінки-матері. Такі статуетки образно називають «палеолітичними Венерами». Очевидно, що основна ідея цих зображень — ідея родючості, продовження роду. Вчені зв'язують їх з культом жінки-праматері в родовій общині, де спорідненість велася по материнській лінії.

# Мезоліт

Середня кам'яна доба — мезоліт (X—VI тисячоліття до н. е.) є яскравим доказом сильного впливу природного середовища на життя і еволюцію людства. Закінчився льодовиковий період, потеплішав клімат, оновилися флора і фауна. До того часу належить важливий технічний винахід — лук і стріли. Відповідно великі общинні об'єднання змінилися на невеликі колективи мисливців. Після танення льодовиків з'явилися великі водні простори, поширилося рибальство. Змінився характер збиральництва — його основою став збір диких злаків. Як матеріал для виготовлення знарядь широко використовувалася кістка. Ефективнішою була нова так звана мікролітична техніка обробки кременю: виготовлення пластин-вкладишів зовсім невеликого розміру — мікролітів. Наприклад, основу серпа робили з кістки, а лезо становили мікроліти. В мезоліті люди освоїли плавання на колодах і плотах. Почалося приручення тварин, першим прирученим був собака.



# Неоліт

Останній етап кам'яної доби — неоліт (нова кам'яна доба]] — охоплює орієнтовно VI — IV тисячоліття до н. е. Відбулося докорінне перетворення життя людства, пов'язане з переходом від привласнюючих форм господарювання (мисливства, рибальства і збиральництва) до відтворюючих (землеробства і скотарства). Цей процес в науці отримав назву **неолітична революція**.

Для неоліту характерна поява багатьох технічних і технологічних новинок: свердлування, пиляння і шліфування каменю, ткацький верстат, гончарство і гончарний круг, спорудження човнів, зародження монументальної архітектури. Новими рисами позначено суспільне життя — материнську змінила батьківська родова община, виникла парна сім'я.

# Абстрактне мистецтво

Перехід в епоху неоліту до відтворюючих форм господарювання сприяв поглибленню знань про навколишню природу, що вело до виникнення узагальнюючих понять, уявлень про світобудову. Життя людей неоліту залежало від доброго або поганого врожаю, від гарної або поганої погоди. Люди почали замислюватися про явища природи, виникла необхідність втілити в мистецтві небо, сонце, воду, вогонь, землю. З'явилися такі символи, як хрест, спіраль, трикутник, ромб, свастика. Фігури тварин, птахів, людей також перетворилися на символічні знаки, розгадати значення яких буває нелегко. В неоліті реалістичні зображення майже повністю змінилися на абстрактні мотиви, втілені в орнаменті.

# Енеоліт

Приблизно в IV—III тисячоліттях до н. е. люди почали використовувати для виготовлення прикрас і знарядь перший метал — мідь. Спочатку кували чисту мідь холодною, а згодом навчилися вилучати мідь з руди шляхом плавлення. Появі плавильної печі, ймовірно, передувало будівництво гончарних печей. Але мідь поступається каменю в міцності і тому витіснити його не могла. Виділяють перехідний період — енеоліт (мідно-кам'яна доба). За формами життя, типом господарства він схожий на неоліт. Енеолітичною є дуже яскрава трипільська археологічна культура на території сучасної України

# Мегаліти

Важливим і принципово новим явищем, що характеризує майже повсюдно пізній неоліт і зберігається потім в епоху бронзи, є мегалітична архітектура (мегаліт — від грецького — «великий камінь»). Це свідчить і про технічні можливості, що зросли, і про нові естетичні та ідеологічні потреби людей.

Раніше люди вже придбали певний досвід будівництва житла: напівземлянки палеоліту, глиняні будинки трипільської культури. Але ті споруди носили суто утилітарний, практичний характер, мегаліти ж пов'язані з релігійним культом.

# Мегалітичні споруди були декількох видів:

- менгір — вертикальний камінь, висотою іноді до 20 м; у Франції зустрічаються поля таких стовпів, що тягнуться на 2—3 км; вони були або об'єктом поклоніння, або позначали місце церемоній;
- дольмен — кам'яний ящик, найпростіший його варіант — два вертикально поставлені плоскі камені, перекриті третім; дольмени, як правило, служили місцем поховання членів роду;
- кромлех — кам'яні плити або стовпи, розташовані по колу; в Україні знайдені кургани, оточені кромлехом.

# Культура епохи бронзи і заліза

Епоха бронзи (II тис. до н. е.) ознаменована відкриттям бронзи (сплав олова і міді) та її поширення викликали принципові зміни в житті суспільства. Поліпшилася обробка землі, що сприяло подальшому вдосконаленню виробництва. Люди дістали можливість вести господарство однією сім'єю, в розпорядженні якої залишалися всі надлишки виробленого. Зароджувалася приватна власність, майнова диференціація. Значно розширився обмін і контакти між окремими районами. Почалися війни за оволодіння худобою, орною землею, металом. З'явилися військові керівники, виник культ вождя. Особливе ставлення до вождя як до героя зберігалось після його смерті. Саме в епоху металу входять у звичай великі поховальні споруди — кургани. Розміри курганів, кількість і якість речей, якими їх заповнювали, свідчать про статус вмерлого в суспільстві. Багато курганів епохи бронзи вивчено на території України.

# Залізна доба

Для багатьох народів останній етап розвитку первісного ладу пов'язаний з появою заліза на початку I тисячоліття до н. е. Новий метал був міцнішим і значно поширенішим. Це дало змогу впроваджувати його у всі галузі виробництва, на відміну від бронзи, яку при виготовленні знарядь праці майже не використовували. Там, де раніше не виникла державність, залізна доба в суспільному ладі пов'язана з «військовою демократією». З'являється патріархальне рабство, міцнішають зв'язки між племенами (племінні союзи). Для цього часу характерні грабіжницькі війни. Вони сприяли розвитку військової техніки, військової організації, піднесенню військових керівників. Новим у розвитку мистецтва можна вважати появу спеціалізації, виділяються художники, співаки, розповідачі. Провідним видом творчості надалі залишається прикладне мистецтво.

# Скіфська культура

З європейських культур залізної доби одна з найяскравіших і найцікавіших для нас — скіфська культура (VII ст. до н. е. — III ст. н. е.). Скіфська культура — це культура багатьох кочових, напівкочових і землеробських племен, які жили на широкому просторі Євразії — в Північному Причорномор'ї, на Кубані і на Алтаї. Збереглася велика кількість скіфських могильників і городищ. Багато відомостей про скіфів залишили античні автори, особливо Геродот. Опис скіфських племен є в одному з творів Гіппократа.



# Найдавніші релігійні уявлення

Походження і розвиток людської духовності є однією з найскладніших і найцікавіших наукових проблем, у розв'язанні якої беруть участь всі науки про людину. Десятки тисячоліть біологічної еволюції були також часом кристалізації людської розумності та емоційності. Людина обживала світ не тільки в прямому значенні слова, вона обживала його і своєю думкою, збагачуючи себе враженнями і знаннями, формуючи те, що називається духовною традицією. Ця традиція формувалася надзвичайно повільно, на найменше зрушення витрачалися тисячоліття, але саме в первісне мислення, в первісну духовність проникає своїм корінням весь інтелектуальний світ, вся невичерпна духовна істота сучасної людини.